

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ (ΟΚΤΑΒΑ)

Τι είναι πολιτισμός ; ... Πώς εγείρεται ένα πολιτισμός ; ...

Στην προηγούμενη ημερίδα του Απριλίου κοιτάξαμε βιαστικά αυτό που ονομάσαμε Πρωτο-Ινδοευρωπαϊκό πολιτισμό και τη διάσπασή του και μετά την άνοδο του Αρχαιο-ελληνικού πολιτισμού στον 8ο αιώνα πΧ. Θα ασχοληθώ πάλι με αυτό το θέμα χρησιμοποιώντας το αναλυτικό σύνεργο της Οκτάβας (αλλά χωρίς να αναφερθώ στον Ινδοευρωπαϊκό πολιτισμό – αν όντως υπήρξε – και τα γλωσσολογικά φαινόμενα). Δεν ισχυρίζομαι πως οι απαντήσεις μου στα ερωτήματα είναι σωστές ή οι μόνες που μπορούν να δοθούν. Είναι μια ανάμεσα σε πολλές άλλες προσεγγίσεις. Μια και το ευρύτερο πλαίσιο είναι η μουσική και η φύση της θα συνδέσω πάλι το θέμα του πολιτισμού με τη μουσική.

Ας θυμηθούμε πως η μουσική είναι δονήσεις ή κραδασμοί ήχου σε κάποιο όργανο όπως το φλάουτο, το βιολί, το πιάνο ή ο φωνητικός μηχανισμός του ανθρώπου ή ακόμα σε υλικά αντικείμενα της φύσης – ο αέρας στα φύλλα, το κύμα στην ακρογιαλιά. Αυτοί οι κραδασμοί είναι εκφράσεις και προεκτάσεις μιας βαθύτερης δόνησης, ασύλληπτης από τις αισθήσεις που στη θρησκεία ονομάστηκε ο Λόγος. Όλο το Σύμπαν λέγεται να είναι κραδασμοί.

Εν αρχή ἦν ὁ Λόγος και ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν και Θεός ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι'αυτοῦ ἐγένετο... Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν και ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. (Κατά Ιωάννη, 1.1)

1500 χρόνια πριν τον Ευαγγελιστή μας Ιωάννη, στην Αίγυπτο, η λεγόμενη Θεολογία της Μέμφιδος δίνει μια όμοια περιγραφή για τη δημιουργία του κόσμου. Ο Πταχ, ως Ύψιστος, δημιουργεί με τη σκέψη και τον Λόγο του όλες τις θεότητες και όλα τα φαινόμενα του κόσμου (Lichteim 1973, 3 τόμοι). Ακόμα νωρίτερα, στη Βεδική παράδοση των Ινδιών, η θεότητα *Vāk* (=Λόγος, Γνώση) ως όργανο του Υψίστου, ή Απολύτου, δημιουργεί τους θεούς και όλα τα φαινόμενα στο σύμπαν. Η ιδέα λοιπόν της δημιουργίας δια του Λόγου δεν είναι καινούργια ή αποκλειστική στον Ευαγγελιστή μας. Και βέβαια η Φυσική αναγνωρίζει σήμερα πως η βαθύτερη δομή του κόσμου είναι κραδασμοί.

Οι κραδασμοί δημιουργούν αλλά και καταστρέφουν. Η κλασική περίπτωση είναι στο 6ο κεφάλαιο του Βιβλίου του Ιησού του Ναυή (*Παλ Διαθ*) όπου ήχησαν οι σάλπιγγες μαζί με τις ιαχές των Ιουδαίων και κατέρρευσαν τα τείχη της Ιεριχούς. Τέτοια φαινόμενα είναι αρκετά γνωστά στη Φυσική.

Ορισμένοι κραδασμοί θεραπεύουν. Στην προηγούμενη ημερίδα, ακούσαμε πολλά παραδείγματα από ειδικευμένους γιατρούς που ερευνούν αυτό το πεδίο. Υπάρχει ένα ενδιαφέρον περιστατικό στα Ευαγγέλια μας. Ένας εκατόνταρχος ζήτησε από τον Ιησού να θεραπεύσει τον υπηρέτη του χωρίς να πάει στο σπίτι του: «μόνον ειπέ λόγον και ίαθήσεται ὁ παῖς μου» – Κύριε πες τη λέξη και ο υπηρέτης μου θα θεραπευθεί (Ματθ 8.5 και Λ 7.2). Και αυτό έγινε. Η δύναμη του Λόγου από κάποιον που γνωρίζει πώς να την χειρίζεται. Στη Βεδική Παράδοση αναφέρονται πολλά όμοια περιστατικά. Ένας άγιος ή σοφός λέει μια ειδική λέξη, ένα μάν-τρα, και ακολουθούν θαύματα: επαναλαμβάνοντας τον μάν-τρα ένας άρρωστος θεραπεύεται ή μια στείρα γυναίκα μένει έγκυος και αποκτά παιδί.

Η μουσική είναι κραδασμοί σε μεταξύ τους συγκεκριμένες σχέσεις. Σε μια Οκτάβα αν η χαμηλή νότα ΝΤΟ έχει ως πούμε 10 κραδασμούς το δευτερόλεπτο, τότε η ψηλή ΝΤΟ έχει διπλάσιους, δηλαδή 20 και οι ενδιάμεσες νότες αντίστοιχες αναλογίες. Αυτές οι μαθηματικές σχέσεις λέγεται πως ανακαλύφθηκαν και διατυπώθηκαν από τους Πυθαγόρειους. Αλλά οι νότες έχουν ποιότητες και οι συνδυασμοί τους προκαλούν ευχαρίστηση ή όχι, ανάλογα.

- - - (Ακούγεται η Οκτάβα και μετά η αρχή του Gloria του Βιβάλντι.) - - -

«Δόξα στον Κύριο τον Θεό εν υψίστοις!» Ακούσαμε μια σύνθεση του Βιβάλντι που ησυχάζει το νου, εκλεπτύνει την αισθηματική μας κατάσταση και τονώνει. Η μουσική έχει ποικίλες ποιότητες κι επιδρά στα συναισθήματά μας. Γιαυτό μπορεί να έχει θεραπευτικές επιδράσεις σε

πολλές περιστάσεις ψυχοσωματικών ασθενειών: αυτό ήταν γνωστό και στην αρχαιότητα. Κι ακόμα τόσο ο Πλάτων όσο και ο Αριστοτέλης ήθελαν τη μουσική – ή τουλάχιστον ορισμένα είδη της – να είναι αναγκαστικό μέρος στην εκπαίδευση.

Κάθε νότα ΝΤΟ, ΡΕ, ΜΙ, ΦΑ, ΣΟΛ, ΛΑ, ΣΙ, ΝΤΟ με την ύφεση κ δίεση της έχει μια βασική ξεχωριστή ποιότητα. Η ΝΤΟ στη βάση πχ είναι ισχυρή, σταθερή, μεγαλόπρεπη και στηρίζει την όλη οκτάβα. Η ΡΕ είναι αδύναμη, αβέβαιη, ασταθής μη ξέροντας αν θα ανέβει ψηλότερα. Η ΣΟΛ έχει αυτοπεποίθηση και σιγουρία σα να νιώθει πως τα δύσκολα πέρασαν και από δω και μπρος τα πράγματα θα πάνε κατ' ευχή. Η ΣΙ έχει ακτινοβολία, πλούτο και διαπεραστικότητα, μα συγχρόνως και κάτι σαν θλίψη ή λαχτάρα: περιμένει τη συμπλήρωση της Οκτάβας στη ΝΤΟ.

Υπάρχουν φυσικά πολλές οκτάβες εκτός από την κλίμακα ΝΤΟ μείζων. Μπορούμε να πάρουμε τη ΡΕ ως βασική νότα (ένα νέο ΝΤΟ) και να συμπληρώσουμε μια Οκτάβα ως την υψηλή ΡΕ. Το ίδιο με τις άλλες νότες ΜΙ, ΦΑ κλπ. Υπάρχει επίσης η κατιούσα Οκτάβα και συχνά οι άνθρωποι δεν ξέρουν, όταν ακούνε μια νότα, αν πρόκειται για ανοδική ή καθοδική πορεία. Σε κάθε περίπτωση η ποιότητα της κάθε νότας αλλάζει διότι έχουν αλλάξει και οι μεταξύ τους σχέσεις. Αποφεύγοντας περιπλοκές ας μείνουμε με την αρχική Οκτάβα του ΝΤΟ μείζων και τις ποιότητες που περιγράψαμε. Ακούστε:

- - - (Ξανά η Οκτάβα.) - - -

Η Οκτάβα με αυτές τις ιδιότητες δεν είναι μόνο μουσικό φαινόμενο. Εμφανίζεται σε όλα τα φαινόμενα του κόσμου που συνεπάγονται κάποια διαδοχή γεγονότων ή ενεργειών. Στην περασμένη ημερίδα κοιτάξαμε την παρασκευή ενός γεύματος – μιας μακαρονάδας. Η οκτάβα της διαδικασίας ξεκινά με την επιθυμία για το συγκεκριμένο γεύμα της μακαρονάδας. Ακολουθεί η συγκομιδή των υλικών και η προετοιμασία τους. Μετά εισέρχεται η γνώση της μαγειρικής και η ενέργεια της φωτιάς και ακολουθεί το μαγείρεμα. Στη νότα ΣΟΛ τελειώνει το ψήσιμο και στις επόμενες νότες ετοιμάζεται το τραπέζι και το φαγητό σερβίρεται. Αλλά η Οκτάβα συμπληρώνεται με την ικανοποίηση της αρχικής επιθυμίας καθώς τρώμε τη μακαρονάδα και αρχίζει μια νέα Οκτάβα – αυτή της πέψης και μετουσίωσης στον οργανισμό μας.

Τώρα ας πάρουμε ένα φυσικό φαινόμενο – το μεγάλωμα ενός φυτού ή δέντρου. Η διαδικασία ξεκινά με τον σπόρο (αν και άλλοι λένε πως ξεκινά με το δέντρο που είναι η πληρέστερη μορφή – Αριστοτέλης) : σιτάρι, μήλο, βελανίδι. Ο σπόρος είναι η βασική ΝΤΟ. Μέσα στον σπόρο υπάρχουν ήδη οι δυνάμεις με τις οποίες θα αναπτυχθεί. Όμως χρειάζεται κατάλληλο έδαφος: ΡΕ. Το έδαφος ετοιμάζεται (ή στη φύση είναι ήδη έτοιμο) και ο σπόρος φυτεύεται: ΜΙ. Αυτά είναι κάπως αβέβαια στάδια. Τώρα είναι η περίοδος αναμονής όπου λειτουργούν οι δυνάμεις και τα στοιχεία της φύσης, οι οργανικές ουσίες στο χώμα και το νερό: αυτό είναι το διάκενο ή ημιτόνιο. Αν όλες αυτές οι ενέργειες λειτουργήσουν τότε θα υπάρξει βλάστηση. Αν όχι, η όλη διαδικασία σταματά. Υποθέτουμε πως οι ενέργειες όλες λειτουργούν ευνοϊκά. --- (Διάγραμμα 1) ---

ΝΤΟ	ΧΡΗΣΗ
Ημιτόνιο ☐	Περιστάσεις
ΣΙ	ΩΡΙΜΑΝΣΗ
ΛΑ	ΑΝΘΟΣ, ΚΑΡΠΙΣΜΑ
ΣΟΛ	ΑΝΑΠΤΥΞΗ (κορμός, κλαδιά)
ΦΑ	ΞΕΦΥΤΡΩΜΑ
Ημιτόνιο ☐	Φυσικές ενέργειες
ΜΙ	ΦΥΤΕΥΜΑ
ΡΕ	ΚΑΤΑΛΛΗΛΟ ΕΔΑΦΟΣ
ΝΤΟ	ΣΠΟΡΟΣ

Ακολουθεί το ξεφύτρωμα με το νεαρό βλαστάρι στη νότα ΦΑ. Το φυτό αναπτύσσεται κάνοντας στέλεχος (σιτάρι) ή κορμό με κλαδιά και φυλλωσιές (δέντρο) και φαίνεται καθαρά τι είναι – σιτάρι, μηλιά, βελανιδιά: είναι η ΣΟΛ. Εδώ υπάρχει σιγουριά τώρα καθώς η ταυτότητα, η φύση του φυτού παρουσιάζεται ξεκάθαρα. Μετά έρχεται το κάρπισμα στη ΛΑ: σε μερικά φυτά παρουσιάζεται αμέσως ο καρπός (στάχυ στο σιτάρι, καρπός στην κουμαριά κλπ) σε άλλα ο ανθός (μηλιά κλπ). Στη ΣΙ έχουμε την ωρίμανση. Η συνέχεια εξαρτάται από τις περιστάσεις: ο ώριμος καρπός μπορεί να πέσει στο έδαφος και να χαθεί· μπορεί να φαγωθεί από πουλιά ή ζώα· ή να μαζευτεί από τον άνθρωπο που θα τον φάει ή θα τον χρησιμοποιήσει σαν σπόρο πάλι. Έτσι σε κάθε περίπτωση μπορεί ξεκινήσει μια νέα Οκτάβα. Για τον ίδιο τον καρπό είναι ένα είδος θανάτου που όμως οδηγεί σε νέα ζωή.

Παρόμοια διαδικασία βλέπουμε και στο κτίσιμο μιας οικοδομής. Αρχίζει με την ιδέα ή επιθυμία για μια κατοικία, εργοστάσιο, αποθήκη, γραφεία κλπ : Αυτή είναι η ΝΤΟ. Στη ΡΕ βρίσκεται το κατάλληλο οικόπεδο. Εδώ θα γίνουν τα χωματουργικά και η εκσκαφή για θεμέλια· παλιά έσφαζαν ένα κόκορα κι έκαναν αγιασμό: η ΜΙ. Όλα αυτά όμως είναι αβέβαια και επισφαλής. Τώρα χρειάζεται η αρχιτεκτονική μελέτη που θα εφαρμοστεί και ο συντονισμός όλων των εργασιών – η γνώση της οικοδομικής τέχνης που εισέρχεται στο ημιτόνιο. --- (Διαγρ. 2) - .

ΝΤΟ	ΧΡΗΣΗ
Ημιτόνιο ☐	Εγκατάσταση (ανάλογα με την επιθυμία του κατόχου)
ΣΙ	ΚΑΘΑΡΙΣΜΟΙ – ΕΤΟΙΜΟΠΑΡΑΔΟΤΟ ΚΤΙΡΙΟ
ΛΑ	ΤΕΛΕΙΩΜΑ, ΔΙΚΤΥΑ κλπ
ΣΟΛ	ΕΓΕΡΣΗ ΚΤΙΡΙΟΥ (Μπετά, σκελετός, τοίχοι)
ΦΑ	ΚΑΛΟΥΠΩΜΑ
Ημιτόνιο ☐	Εφαρμογή Μελετής, συντονισμός
ΜΙ	ΧΩΜΑΤΟΥΡΓΙΚΑ (Εκσκαφή, θεμελίωση)
ΡΕ	ΚΑΤΑΛΛΗΛΟ ΟΙΚΟΠΕΔΟ
ΝΤΟ	ΙΔΕΑ/ΕΠΙΘΥΜΙΑ ΓΙΑ ΟΙΚΟΔΟΜΗ (κατοικία, εργοστάσιο κλπ)

Δγρ 2

Τώρα γίνεται το καλούπωμα: η νότα ΦΑ. Ακολουθεί το κτίσιμο: πέφτουν μπετά για τον σκελετό και κτίζονται τοίχοι με τούβλα - ή ό,τι άλλο: αυτή είναι η ΣΟΛ και τα δύσκολα έχουν περάσει. Ο χαρακτήρας του κτιρίου είναι φανερός. Έτσι έρχονται τα τελειώματα: σύνδεση με δίκτυα, επιχρίσματα, γυαλισμάτα. Στη ΣΙ γίνονται τα τελικά καθαρίσματα και το κτίριο είναι ετοιμοπαράδοτο. Περιμένει την τελική φάση οπότε θα χρησιμοποιηθεί. Με το διάκενο μπαίνει η εγκατάσταση - έπιπλα ή μηχανήματα ή ό,τι άλλο ανάλογα με τη χρήση που θα κάνει ο κάτοχος: έτσι το κτίριο θα χρησιμοποιηθεί ως κατοικία, εργοστάσιο ή κάτι άλλο και εδώ αρχίζει μια άλλη οκτάβα.

Όπως μία οικοδομή έτσι και ο Πολιτισμός είναι δημιούργημα του ανθρώπου. Υπάρχουν πολλοί ορισμοί για τον Πολιτισμό από τους αρχαίους μας φιλόσοφους ως σήμερα. Δε νομίζω πως θα αμφισβητήσει κανείς ότι ο πολιτισμός - ό,τι κι αν σημαίνει ακριβώς αυτό - είναι ένα ανώτερο επίτευγμα του ανθρώπου. Όσο υψηλό επίτευγμα όμως κι αν είναι, όπως κι αν το εκλάβουμε, παραμένει μέσα στα πλαίσια της Ανθρωπότητας. Πολλοί πολιτισμοί έχουν εγερθεί στη γνωστή ιστορία μας και έχουν καταρρεύσει αφήνοντας μόνο λίγες ενδείξεις από την παρουσία τους - ο Βυζαντινός, ο αρχαιο-Ελληνικός, ο Αιγυπτιακός, ο πολιτισμός των Μάγια στη Λατινική Αμερική, ο πολιτισμός της Μεσοποταμίας, και πολλοί άλλοι. Η κατάρρευση είναι κι αυτή μια Οκτάβα σε κατιούσα πορεία. Οι πολιτισμοί έρχονται και παρέρχονται. Οι άνθρωποι

παραμένουν. Ο πολιτισμός είναι από αυτή την άποψη μία φάση, μια νότα, στην κλίμακα της Ανθρωπότητας.

ΝΤΟ	ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ;
Ημιτόνιο ☐	⋮
ΣΙ	ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ;;
ΛΑ	ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ ;;
ΣΟΛ	ΕΘΝΟΣ, ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ (Γλώσσα, Θρησκεία, Νόμοι)
ΦΑ	ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΗ (Χρηματοπιστώσεις, Εμπόριο)
Ημιτόνιο ☐	Ήθη, Έθιμα, Παραδόσεις
ΜΙ	ΠΟΛΗ (Επαγγέλματα, Τέχνες, Βιομηχανίες)
ΡΕ	ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ (Συγκομιδή, Γεωργία, Κτηνοτροφία, Ανταλλαγή αγαθών κλπ)
ΝΤΟ	ΚΟΙΝΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ

Δγρ 3

Τι είναι Κουλτούρα;...Τι είναι Πολιτισμός;...

Αναμφίβολα ξέρουμε τι είναι ο Κοινός Άνθρωπος - δηλαδή ο καθένας και η καθεμιά μας μεμονωμένα. Όταν μαζευόμαστε μαζί να συζητήσουμε και να συνεργαστούμε έχουμε μια κοινότητα, μικρή ή μεγάλη. Μπορεί σήμερα να μην κάνουμε ανταλλαγή προϊόντων αλλά σίγουρα δίνουμε την εργασία και την παραγωγή μας για χρήματα και μετά ανταλλάσσουμε τα χρήματα με αγαθά και υπηρεσίες που χρειαζόμαστε - και συχνά που δεν χρειαζόμαστε. Μετά, γνωρίζουμε πως ζούμε σε πόλεις με τα ήθη και έθιμα και τις παραδόσεις μας - όπως να βγούμε, να μαζέψουμε λουλούδια και να φτιάξουμε στεφάνια την πρωτομαγιά ή να έχουμε Πασχαλινά αυγά κλπ. Ξέρουμε επίσης πως ανήκουμε σε ένα Έθνος - το Ελληνικό - με την Γλώσσα τη Θρησκεία και τους Νόμους του.

Τι είναι Κουλτούρα; ... Η λέξη προέρχεται από Ευρωπαϊκές γλώσσες (Γαλλικά, Γερμανικά, Αγγλικά) αλλά έχει προέλευση στη Λατινική *cultūra* που αντιστοιχεί στη δική μας λέξη *καλλιέργεια*. Η καλλιέργεια υπονοεί φροντίδα για ανάπτυξη φυτών σ' ένα χωράφι ή μικρο-οργανισμών σ' ένα εργαστήριο. Δεν ξέρω αν ισχύει ακόμα, αλλά παλιά η λέξη αναφερόταν επίσης στην εσωτερική ανάπτυξη, στη διεύρυνση του νου με γνώσεις πέρα από αυτή των απαραίτητων δραστηριοτήτων για το υλικό επίπεδο της ζωής; δηλαδή να ακούσει τις καλύτερες μουσικές συνθέσεις, να διαβάσει τα καλύτερα ποιήματα και άλλα λογοτεχνήματα, να γνωρίσει τα καλύτερα έργα ζωγραφικής, γλυπτικής, αρχιτεκτονικής κλπ. Νους υγιής, όπως έλεγαν, σε σώμα υγιές.

Η όποια καλλιέργεια πρέπει να εναρμονίζεται με τη Φύση, τις διαδικασίες και τους κύκλους της όπως εκδηλώνονται στα γονίδια αφενός και τις αλλαγές των εποχών και του κλίματος αφετέρου. Για παράδειγμα η μαστίχα ευδοκιμεί εδώ και αιώνες τώρα μόνο στα χώματα της νοτίου Χίου. Αν κοιτάξετε τους αγρούς πάλι θα δείτε να βγαίνουν πρώτα οι ξυνήθρες (κίτρινα λουλούδια) και οι ανεμώνες τον Φεβρουάριο και μετά τα άλλα λουλούδια. Οι παπαρούνες και οι μολόχες βγαίνουν τον Απρίλη και ούτω καθεξής.

Ποια είναι η φύση του ανθρώπου; Ο Ζήνων, ο ιδρυτής της Στωικής σχολής ακολουθώντας μια ακόμα παλαιότερη παράδοση, έδωσε βασικό και κύριο ρητό «το όμολογουμένως τῆ φύσει ζην» δηλαδή να ζούμε σύμφωνα με τη φύση (Διογ. Λαέρτιος 7.87). Αργότερα ο Χρυσίππος, μεταγενέστερος σχολάρχης, δίδασκε «μέρη γάρ εισιν αἱ ἡμετέραι φύσεις τῆς τοῦ ὄλου» δηλαδή οι προσωπικές μας φύσεις είναι μέρη της συμπαντικής φύσης (Δ.Λ 7.87). Δίδασκε ακόμα, ότι το να ζούμε σύμφωνα με τη φύση (τη δική μας και τη συμπαντική) είναι ίδιο με το να ζούμε ενάρετα αφού η φύση μάς προτρέπει προς την αρετή.

Τα φυτά έχουν τη φύση τους που εκφράζεται μόνο στην ανάπτυξη και αναπαραγωγή τους, εξηγούσαν οι Στωϊκοί. Τα ζώα έχουν αυτές τις ιδιότητες αλλά και την παρόρμηση του ενστικτού, την ορμή όπως την ονόμαζαν, που χαρακτηρίζει τη συμπεριφορά τους. Οι άνθρωποι έχουν και τις ιδιότητες του φυτού και τις ενστικτώδεις ορμές του ζώου αλλά, επιπρόσθετα, τον λόγο ή λογισμό που μπορεί να ρυθμίζει και να κατευθύνει κάθε ορμή προς την ενάρετη ζωή. Σ' αυτό οι Στωϊκοί συμφωνούσαν με τον Αριστοτέλη που έγραψε τα ίδια στα *Ηθικά Νικομάχεια* (κυρίως 10.7). Η αρετή παρουσιάζεται σε 4 πρωταρχικές ιδιότητες: σοφία ή φρόνηση που γνωρίζει το σύνολο και τις αιτίες· ανδρεία που δεν οπισθοχωρεί από το καθήκον (καθήκον ήταν επίσης ένας όρος που πρωτοχρησιμοποίησαν οι Στωϊκοί με την έννοια η πρέπουσα, η σύμφωνα με τη φύση κατάλληλη πράξη)· δικαιοσύνη που δίνει το προσήκον, αυτό που πρέπει, σε κάθε πλάσμα· σωφροσύνη που γνωρίζει και τηρεί τα φυσικά μέτρα. Αναφέρονται κι άλλες δευτερεύουσες αρετές όπως η μεγαλοψυχία, η εγκράτεια και η γενναιοδωρία.

Αναφέρω τον Ζήνωνα και τους Στωϊκούς όχι γιατί τον προτιμώ από τον Αριστοτέλη ή τον Πλάτωνα αλλά γιατί το ρητό τους το όμολογουμένως τῆ φύσει ζῆν μοιάζει πάρα πολύ με μια αρχή πολιτισμού που δίνει ένας Ιάπωνας μελετητής, ο Yoshinory Yasuda : «ο πολιτισμός εκδηλώνεται με σεβασμό προς και εναρμόνιση με τη φύση». Αναφερόταν στον λαό Jōmon στην Ιαπωνία που καλλιεργούσαν ρύζι από την 11 χιλιετία πΧ κι έφτιαχναν πολύ απλές πέτρινες κατασκευές έτσι που να μην βλάπτουν καθόλου το περιβάλλον. Οι αρχαιολόγοι και ιστορικοί θέλουν μεγάλα κτίσματα, εργαλεία, όπλα, στολίδια και παρόμοια σε ένα πολιτισμό. Και βέβαια χωρίς αυτά δεν θα γνώριζαν τίποτα για αρχαίους λαούς που δεν είχαν γραφή. Αλλά αυτά είναι δείγματα τεχνολογικής ανάπτυξης όχι κατ' ανάγκη πολιτισμού. Ο Yasuda παρατήρησε πως «ο πολιτισμός εμφανίζεται όταν εδραιώνεται ένα σύστημα διαβίωσης που είναι μια ορθή σχέση μεταξύ ανθρώπου και φύσης σε μια δεδομένη περιοχή» (Rudgley 1998: 31-33).

Έχουμε καταφέρει αυτή την εναρμόνιση; Είναι δύσκολο να ισχυριστούμε κάτι τέτοιο ενώ όπως βλέπουμε προεκτείνουμε τις δραστηριότητες της ημέρας μέσα στη νύχτα και πολλοί ξευχτούν όλο και περισσότερο ή ενώ καταστρέφουμε αλόγιστα το περιβάλλον ρυπαίνοντας γη, νερά και αέρα στο κυνήγι του γρήγορου κέρδους και της εύκολης ηδονής.

Ένας άλλος σύγχρονος μελετητής γράφοντας για τον αρχαίο Αιγυπτιακό πολιτισμό είπε: «Σ' έναν πολιτισμό οι άνθρωποι νοιάζονται πρώτιστα για την ποιότητα της εσωτερικής ψυχικής τους ζωής και μετά για τους όρους της καθημερινότητας... είναι η φροντίδα να καθυποτάξουν την απληστία, τη φιλοδοξία και τον φθόνο» (West 1993: 6-7).

Πώς καλλιεργούμε τις αρετές και καθυποτάσσουμε την απληστία, τη φιλοδοξία και τον φθόνο; ...

Οι Στωϊκοί, όπως ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης και άλλοι, παροτρύνουν να ασκούμε τις αρετές (φρόνηση, ανδρεία, δικαιοσύνη, σωφροσύνη, μεγαλοψυχία, εγκράτεια και γενναιοδωρία) και να εκτελούμε τα καθήκοντα σύμφωνα με τον λογισμό και όχι το υλικό συμφέρον (Διογ Λαέρτιος 7. 107-8). Αυτά υποθέτω κάνουν τον άνθρωπο «πολιτισμένο».

Και τελειώνω με τα λόγια ενός άλλου Στωϊκού, του Ρωμαίου Σενέκα: «Οτιδήποτε θα σε κάνει καλό άνθρωπο είναι ήδη μέσα σου. Quid tibi opus est, ut sis bonus? Velle!» Δηλαδή, τι σου χρειάζεται για να είσαι καλός; Να το θέλεις! (*Epistolae Morales* 80. 3-4.)

Αυτή η θέληση είναι η νότα ΝΤΟ στη βάση. Όπως η ΝΤΟ στηρίζει όλη την ανιούσα Οκτάβα έτσι και η θέληση στηρίζει την ανάπτυξη του Πολιτισμού και πρέπει να βρίσκεται μέσα στον άνθρωπο ή στους ανθρώπους σε κάθε στάδιο.

Βιβλιογραφία

Καινή Διαθήκη, Παλαιά Διαθήκη.

Διογένης Λαέρτιος: *Βίων και Γνωμών τῶν εν Φιλοσοφία Ευδοκμισάντων.*

Rudgley R. 1998 *Lost Civilizations of the Stone Age*, London, Century.

Seneca L.A. *Epistolae Morales* Camb Mass (London/NY), Loeb Classical Library.

West J.A. 1993 *Serpent in the Sky* (νέα έκδ 1979), Wheaton (Illinois), Quest Books.